

„Земјоделството во Република Македонија – тековна состојба и идни предизвици“

Д-р Перо Димшоки, заменик министер за земјоделство, шумарство и водостопанство

ВОВЕД-ОПШТ ОСВРТ НА ГЛОБАЛНИТЕ ТРЕНДОВИТЕ

Цените на храната на светските пазари забележа пораст од повеќе од 50% во споредба со претходната година. Порастот на цените на храната се одвива паралелно со порастот на цените на енергенсите на светскиот пазар. Во последниве месеци високите цени на храната и енергенсите ја поттикнаа инфлацијата во светски размери и допринесоа кон намалување на потрошувачката моќ на домаќинствата при што во ЕУ веќе се дискутира за зголемување на социјалните трансфери и за нивниот можен негативен ефект на веќе нагорно движечката инфлација. Но најголема дебата се води околу реформи во заедничката земјоделска политиката на ЕУ и ревизија на нејзините цели кои не се во согласност со новите глобални трендови на пораст на цените на храната, а воедно земјоделските производи.

Истиот тренд се прелика и на македонската економија. Индексот на цените на земјоделските производи во Република Македонија бележат постојан пораст во споредба со минатата година. Но исто така и директната поддршка во земјоделството обезбедена од Програмите за развој на Владата на Република Македонија бележи огромен раст од година во година следејќи ја политиката за поддршка на ЕУ согласно интеграциските процеси.

1. Зголемување на светските цени на храната и инпути во земјоделското производство

До првата половина на 2007 година состојбата на макроекономска стабилност и подобрената бизнис клима со поволно влијание врз заштедите и инвестициите од една страна, и политиките на владата за постепено зголемување на износот на финансиска поддршка за земјоделскиот сектор и зголемување на откупните цени на примарните земјоделски производи¹, овозможуваше создавање на долгорочни поволни услови за конечно надминување на наталожените неповолни состојби во земјоделскиот сектор.

¹ Преку создавање на слободни пазарно-регулирани односи со отстранување на пазарните дисбаланси предизвикани од олигополската позиција на дел од преставниците од преработувачките индустрии.

Како резултат на дисбалансот помеѓу намалената понуда на храна на светскиот пазар предизвикана од климатските промени и намаленото светско производство, од една страна, и зголемената побарувачка заради зголемената еластичност на приходот кај големите брзорастечки економии на исток од друга страна, но и поради зголемените цени на енергенсите, почнувајќи од втората половина на 2007 година настанаа сериозни промени во светските цени на оупутите во примарното земјоделското производство и преработките, но и кај цените на основните инпути во производството.

Промените на трендовите на земјоделската политика кај главните светски играчи ЕУ и САД во насока на зголемено алоцирање на производните капацитети за производство на биодизел, постепеното напуштање на мерките на поддршка поврзани со производство во Заедничката земјоделска политика на ЕУ (ЗЗП) и нејзиното отворање на кон условите на светскиот пазар што резултираше со намалена глобалната понуда, дополнително се одразија кон порастот на светските цени на храната.

2. Влијание на ефектот на зголемување на цените врз поединечни подсектори во македонскиот земјоделско-прехранбениот сектор

Генерално, трите важни структурни фактори кои имаат влијание на трендовите на домашните реални земјоделски цени се: влијанието на домашната понуда и побарувачка, догорочните трендови на меѓународните цени, како и присуството на субвенциониран извоз на светските пазари кој ефект се одсликува преку трговската размена.

Во состојба на price taker поради големината на економијата и обемот на трговската либерализација², како и поради лимитираните инструменти на политиката за влијание на состојбите на пазарот согласно обврските превземени со членството во СТО, порастот на светските цени предизвика тренд на постојано зголемување и на цените на земјоделско-прехранбените производи и инпутите на земјоделското производство на домашниот пазар.

Иако зголемувањето на цените е евидентирано кај поголем дел од производите, структурно најголемо влијание надворешните движења на цените имаат на производите кај кои производството не ја задоволува домашната побарувачка, производите за кои на светско ниво перспективно ќе има зголемена побарувачка, и производи чии цени се под значително

² Остварена после приемот на земјата во СТО во 2003 и потпишаните билатералните договори за слободна трговија со ЕУ и земјите од регионот.

влијание на политиките на поддршка на значајните играчи на светскиот пазар.

Во услови на интензивна трговска размена и надворешно увезен ценовен шок, зголемените домашни цени се определени од висината на цените на светскиот пазар со одредено влијание во иста насока како резултат на намалената домашна понуда предизвикана од неповолните временски услови. Просторот во кој домашната понуда, побарувачка и политики може да имаат соодветно влијание е разликата меѓу FOB извозните цени и CIF увозните цени на производите.

3. Влијание на политиките на субвенционирање на земјоделството врз зголемување на цените земјоделко-прехранбениот производи

Во вакви услови на пораст на директните субвенции во земјоделството, се поставува прашањето дали поголемите фискални трошоци за земјоделството насочени кон стимулирање на растот на продуктивноста на земјоделскиот сектор имаат влијание на создавање или продлабочување на фискалниот дефицит и оттука хранење на инфлаторни движења?

Инфлаторениот ефект од земјоделките субвенции може да има ограничено директно инфлаторно влијание, но да предизвикува индиректно подхранување на инфлацијата доколку се задржи моменталниот однос на глобалниот пазар.

Зголемувањето на субвенциите во земјоделството во 2007 година на ниво од 27 милиони евра од 17 милиони во 2006. Износот на субвенции во однос на вредноста на земјоделското производство³ изнесува 7,7% што не е значаен поединечен ризик за предизвикување на неурамнотженост на паричните средства во однос на расположливите добра (доколу се посматра изолирано од другите споменати фактори) и оттаму да е поединечна причина за пораст на цените. Временски, порастот на цените на производите се случи пред започнување на влегување на паричната маса од мерките за поддршка во 2007 година во прометот на паричните средства.

Според проценките најголем дел од средствата за директни плаќања кои по својот карактер се насочени кон поддршка на приходот на примарните

³ Проценета вредност по активност земјоделство, шумарство и лов според Државен завод за статистика за 2007 година е 34.659 милиони денари.

производители се реализираат за набавка на инпути за производство кои веднаш во тековната производна сезона (особено кај едногодишните култури) резултираат со зголемен обем на земјоделско производство, ненарушувајќи го значително балансот помеѓу паричната маса и добрата во промет. Ова особено што за 2008 година владата воспостави постапка на фазна исплата на средствата кои во најголем дел инвестиционо се реализираат за производни цели уште во текот на самата производствена година, а не пред крајот на фискалната година како до сега, кога производните активности се сведени на минимум и реално постои временска разлика до периодот на инвестирање, и уште поголема до самото производство и вклучување на материјалните добра во прометот. Дополнително околу 1,5 милиони евра во 2007 година беа средства наменети за капитални инвестициони активности што за 2008 година изнесува над 3 милиони евра.

Од друга страна одредено влијание на зголемување на цените на примарните земјоделски производи како резултат на мерките на Владата е реално очекувано поради активниот пристап за либерализација на пазарните услови преку: подобрување на пристапот на домашните производи на пазарите, особено надворешните; намалување на царинските и нецаринските бариери на трговијата; и зголемување на конкуренцијата во преработувачкиот сектор со овозможување на влез на странски директни инвестиции, особено во делот на производството на млеко.

4. Тестирање на претпоставки

Да се задржиме на основната претпоставка дека земјоделската политика на зголемено субвенционирање е дополнителен фактор кој влијае врз порастот на цените на земјоделските производи.

Постојаната дебата за употребата на директното финансирање на земјоделскиот приход во вид на социјален трансфер за надомест на опортуните трошоци на земјоделските производители во споредба со урбаното население е вечен мит за оправданост на директните трансфери на земјоделските производители за поддршка на нивото на нивниот приход. Таков е примерот со земјоделската политика на САД кога т.н. Фарм Бил согласно реформите во 1996 година се активира кога цените ќе падната пониско од минималната цена и со тоа се штитат фармерите односно нивниот приход од ризиците на пазарот. Слична политика се практикува и од страна на ЕУ, но заклучокот на критичарите е дека ваквиот тип на субвенционирање предизвикува вишоци на

производство со што зголемената понуда ќе ги задржи цените на ниско ниво под кое се активира дополнителното субвенционирање.

Сепак на големо изненадување ваквите политики се покажаа нефлексибилни во услови на зголемување на цените на земјоделските производи кога ризикот е само кон буџетот на потрошувачот а не на земјоделскиот производител поготово кога цената на оутпутот расте повеќе од цените на инпутите.

Анализата продолжува на „митот,, дали моменталната политика на зголемено субвенционирање во земјоделството дополнително ја храни инфлацијата која е одраз на глобалните текови значи следење на трансферите од буџетот на владата кон буџетот на земјоделците во интеракција со останатите ефекти, а не излирано.

Докажано е дека субвенциите сепак одржуваат одредено ниво на производство и покрај пад на цените на крајниот производ под цената на трошоците за производство односно задржуваат одредено ниво на употреба на ресурси за исто производство под изговор кој произлегува од повоениот период а тоа е одржување на нивото на достатност на храна во глобални рамки. Но, да се тврди дека субвенциите сами по себе се причина за флукутации во цените е нереално бидејќи ефектот е најчесто комбиниран со целокупната монетарна и фискална политика.

Денес сме сведоци на една поинаква ситуација-употребата на субвенции продолжува под истиот изговор на одржување на ниво на цени кои се во постојан пад, а реалноста го покажува спротивното-цените растат поради се поголема употреба на лимитираниот ресурс земјиште за производство на суровина на био-дизел-како одговор на пораст на цените на енергенсите и намалување на ефектите од климатските промени, и една нова ситуација на промена на потрошувачките навики на големите пазари со апсорбциона моќ која вртоглаво расте како што се потрошувачите на Кина и Индија односно притисок на страна на побарувачката за храна. Се наметнува прашањето од кој ризик сега субвенциите го штитат приходот на земјоделскиот производител? Дали можеби сега нема обратна ситуација?

Земјоделскиот производител има можност за високо вреднување на својот производ во споредба со вложените трошоци за производство, а со тоа и остварува поголем приход без да го зголеми обемот на производство и технолошки прогрес. Перцепцијата на земјоделски производител за очекувани субвенции сега преминува повеќе во насока на промена на потрошувачките навики со што ја ослободува масата на пари во прометот

со добра и услуги кои пак во услови на зголемена побарувачка и самите бележат пораст на цените.

Да се повикаме на општо прифатената дефиниција за инфлација?

Инфлација е пораст на општото ниво на цените во одреден временски период. Порастот на цените може да се однесува и на добра и на услуги и се мери преку ценовниот индекс. Економистите веруваат дека високото ниво на инфлација се должи на пораст на понуда на пари. Варијации во стапката на инфлација во одредени случаи се должат и на флукуации во реалната потрошувачка. Овие две објаснувања се застапени од монетаристите и од кејнзијанците кои ја застапуваат теоријата на флукуациите во реалната потрошувачка.

Одтука ја следиме тезата дека во услови на зголемено субвенционирање кога глобалниот тренд е пораст на цените се предизвикува ослободување на маса на пари за потрошувачка, наместо долгозастапената теорија на зголемување на потрошувачка за инвестиции во инфраструктура кои не предизвикуваат инфлаторни движења.

Заклучок

Доколку го докажеме фактот дека субвенциите се дополнителен фактор за зголемена инфлација тогаш се наметнува прашањето за ограничување на нивната употреба или пак нивно реструктуирање за да ги следи глобалните трендови. Во услови на пораст на цените на храната најголеми победници се земјоделските производители кои потекнуваат од земјите со либерална земјоделска политика и инвестиции во развој на технологии и инфраструктурен маркетинг на производите. Земјите кои долги години практикуваа субвенционирање за зголемена продуктивности го задржаа погледот на фармерот на расположливиот буџет на субвенции а не на можноста да го валоризираат својот труд на пазарот и неговите моментални поволности. Таквите земјоделски производители ќе продолжат со потрагата по се поголеми бенефити од државата иако пазарот има можност за повеќе.

Дали ваквата промена на трендовите не треба да се прифати со широки раце и да се реструктуира земјоделската политика кон еден флексибилен однос на реални вредности и оправданост. Оправданоста се гледа на долг рок доколку субвенционирањето ја постигнува јасно поставената цел и ја зголеми продуктивноста на земјоделството од технолошки и конкурентен аспект, а тоа ќе се постигне со насочување на земјоделскиот приход во реинвестирање, а не во отварање на нови потрошувачки навики.

Прилог - Ефектот на зголемување на цените врз поединечни земјоделско-прехранбени подсектори

Генерално земено зголемувањето на цените на земјоделските производи има позитивно влијание на поттикнување на поголемо производство и перспективно на пораст на секторскиот оупут. Сепак поради различниот интензитет на пораст на цените на оупутите на светскиот пазар, различното влијание на структурните фактори споменатите погоре, како и влијанието на спротиставениот ефект на зголемување на цените на инпутите во производството, ефектот од зголемувањето на цените и можниот статус на победници или губитници е различен кај земјоделските подсектори.

Од согледувањето на движењето на цените на оупутот во 2007 година, со зголемување за 38% во однос на 2006 година, растителното производство е во значително подобра состојба во однос на сточарското производство каде кумулативното зголемување е само 5%. По подсектори на растителното производство најголемо зголемување бележат градинарските производи (зеленчукот) за цели 60,3%, потоа житата од 55,8%, овошјето за 31,3% и најмало кај индустријските растенија - само 6%. Од друга страна зголемувањето на цените на инпутите на растителното производство во 2007 година е поизразено само кај семињата поради влијанието на временските услови (плус 38,8%) и незначително за минералните ѓубрива и заштитените средства (5,2% и 4,7%). Ваквите движења овозможуваат остварување на сериозни позитивни финансиски резултати и значително подобрување на приходот на земјоделските производители.

Спротивно, во делот на сточарското производство зголемувањето од 10,7% за производителите од анимално производство во услови на сериозен пораст на цените на житариците кои влегуваат како главен инпут во производството со 60-70% од вкупните трошоци, имплицира состојба на сериозни проблеми во постигнување на профитабилност, дури и достигнување на нивото на прагот на рентабилност. Како резултат се јавува зголемената понуда на живи животни и пад на цените на добитокот на колење од 0,4%, што може долгорочно негативно да се одрази на опаѓање на вкупниот произведен потенцијал со намалување на основното стадо. И во првите два месеци од 2008 година продолжува трендот на зголемување на цената на добиточната храна која споредена за истиот период лани е поголема за 48%.

Како заклучок, поради проекцијата за продолжување на глобалните фактори кои влијаат врз зголемувањето на цените на земјоделско-прехранбените производи и инпути на светските пазари, подсекторите со конкурентна предност и обезбеден пласман имаат зголемен бенефит од нагорното движење на цените, за разлика од подсекторите кои се зависни од увоз на скапи инпути за производство и високи производни трошоци, и кои перспективно ќе се соочуваат со проблеми во профитабилноста во производството.